

Informasjon som grunnlag for god yrkeshygiene

Hvis det finnes en spesiell yrkesgruppe som har et spesielt behov for å være godt informert – slik at man til enhver tid vet hva som rører seg, både i de skandinaviske land og i andre land på dette området – så er det dere. **Dere skal være bindeleddet i en lang rekke disipliner**, og denne kunnskapen skal brukes på mange områder. Dette medfører ikke bare et stort, **enormt moralsk ansvar** for hver enkelt, men vi er også i en situasjon der vi hele tiden må regne med forandringer. Det ligger i sakens natur at spørsmål kun kan besvares eller planlegges hvordan man skal løse dem, hvis man til enhver tid får en **primær informasjonstjeneste**.

Det er ganske pussig at jeg i forbindelse med dagen i dag, da jeg gikk gjennom en del eldre litteratur, også støtte på en helt ny meddelelse som forteller hvordan det kan være med informasjon. Og det lød som følger:

Eksempellet med feieren og kullosforgiftningen

I en stor sak som var gjengitt i en norsk avis, kunne man lese følgende under overskriften «**Feieren helbredet**». Det ble fortalt at det ikke var legen, men feieren, som helbredet en 49 år gammel dansk kvinne for hennes voldsomme hodesmerter. Kvinnen ble lagt inn på sykehus etter lang tid med en fenomenal hodepine. Legen klarte ikke å finne ut hva som var galt, og til slutt anbefalte legen henne psykiatrisk behandling. Ja, hvorfor ikke? Hvorfor ikke også bruke psykiatrisk behandling? Det er jo en slags siste utvei.

Men så, i stedet, var det den lokale feiermesteren som helbredet henne. Saken er nemlig den at han også kom i huset og konstaterte at det var en **vedvarende kulloslekkasje**. Oljebrenneren i huset hadde sotet, og ut av den evige sotingsprosessen og halvforbrenningsprosessen ble det altså tilstrekkelig med kullos hele tiden. Dette ga opphav til disse «fine» fenomenene – som var ekte, naturligvis.

Informasjonssvikt og glemsel av farer

Men hvordan kan dette egentlig være mulig? At man ikke tenkte på kullosforgiftning på sykehuset i forbindelse med hodepine, og til slutt bare henviste til psykiateren som siste utvei? Her er det jo **informativt noe galt**. Naturligvis, hvis en italiener får lese den historien, vil han kanskje si "en nydelig historie", men jeg er ikke fornøyd med det. Her reiser spørsmålet seg: Selv om historien er sann, hvordan var det mulig å ikke tenke på kullosforgiftning på et sykehus?

Det kan se ut som om det hele bare er sprøtt, men man kan stille spørsmålet: Ville det som er beskrevet her – en generell gassforgiftning – ha ført til den samme historien for 15, 20, 25 år siden? Eller ville man nettopp den gang, som ligger så langt tilbake for oss, ha hoppet på saken med en gang? Den gang fantes det jo, dere har jo vært i Danmark, men den gangen fantes det over hele Europa hundretusener av hus hvor det var gassledninger innlagt til oppvarming, koking og alt sammen. Det var en evig kamp i de forskjellige husholdninger om hvem som skulle komme og la seg stenge av husets hovedkran for den innkommende gassen.

De som var barn omkring 1900, de ville huske det der: «Der har vi gass. Det er farlig, det kan være farlig». Men så kom den billige elektrisiteten. Hele bildet forandret seg med det. Hele

oppvarmingsbildet forsvant i den utstrekning det hadde noe med gass å gjøre. Man har en lang rekke folk som ikke lenger tenker så langt, som sier «det må være gass i huset som er galt». Her har vi altså det at vi har en påvirkningsmulighet som var helt vanlig inntil for 10-15-20 år siden, som nå er blitt borte, og så tenker man ikke mer på det. Hvorvidt man også brukte sin psykiater, det er jo det man bare sier, «sier noe ufrivillig», men dette er altså en svikt – en **informasjonssvikt**.

Hvis vi tar den historien, at «mann» – og hvem er «mann»? Det er alle de som blir tilkalt, de som skal behandle, de som får en melding her – og ikke lenger tenker på den muligheten at når det som tidligere var vanlig er blitt borte, så kan det jo være oljebrenning. Jeg nevner bare denne lille historien, uansett om den er sann eller ei, for man må tenke på hvordan tiden kan forandre seg, hvordan påvirkningsmulighetene kan bli borte på den ene siden, og det kan komme andre påvirkningsmuligheter på den andre siden.

Yrkeshygienikerens integritet og moralske forpliktelser

For en del år siden var det også en samling. Det var, med dagens dimensjoner sett, noen få, en 25-30 stykker ute, hvor også på skipet. Det var deres forgjengere den gangen som var samlet for at vi skulle snakke litt om de oppgaver, de muligheter og faremomentene man vil ha i dagliglivet og på arbeidsplassen. Og i det hele tatt i forbindelse med kjemikalier, som nå sies å anta at de aller færreste av disse sykdommer skulle være forgiftninger, så man må beholde alle muligheter.

Men selv om kunnskap forsvinner, så ble det på det møtet holdt forelesninger, og det er kopi av forelesningene som sendes ut. Jeg er fullstendig klar over at en del av de tingene som ble nevnt der, ikke lenger er dagsaktuelle. Men i stedet er det kommet nye ting, og det som er uforanderlig her, som i andre oppdrag i livet med en sosial appell, er at **hvis man overtar en sånn stilling som yrkeshygieniker med det behov for informasjon, så må man også være klar over hvilke enorme, moralske forpliktelser man påtar seg** overfor samfunnet, overfor sine egne nærmeste. Man er i den situasjon at man må spørre seg selv to og tre ganger: **«Makter jeg dette? Er jeg moden for dette? Er jeg tilstrekkelig god?»**.

Dette med manglende informasjon har jeg fått en liten orientering om, at det skulle være problemer med de der, hvorvidt de forskjellige institusjoner, spesielt i Skandinavia hvor man ikke kan snakke om språkbarrierer, har hatt vanskeligheter. Det kan jo ikke jeg vite, men det har blitt fortalt meg. Og jeg kan da bare opplyse at jeg har vært med helt siden 1947. Jeg har vært med i mange år. **Jeg er gammel nok, med mine 83 år, til å innrømme dette**. Noen ganger visste jeg ikke hvordan jeg skulle fortsette, fordi man har som sagt visse forpliktelser – forpliktelser dere alle kjenner fra den analytiske sektoren. Man kommer i en situasjon der man ved å samle inn oppgavedata og eventuelt løse oppgaven, kan oppdage at man ikke har det materialet til å besvare spørsmålet korrekt og forsvarlig.

«Jeg kan ikke gjøre det» – Integritet under press

Jeg har dessverre opplevd en god del av disse tidene hvor det vordende Yrkeshygieniske Institutt var en institusjon hvor det manglet så å si alt fra innerst til ytterst. Det fantes ikke reagenser, det var svært smått med utstyr. Man kunne der komme i den situasjon, med et institutt som ikke disponerte reagenser som ikke var metallfrie og så videre, at man måtte si: «Denne oppgaven kan du ikke løse». Og hvis du likevel går i gang og presterer et eller annet tall, så **lurer du**. Du lurer samfunnet, du lurer arbeidstakerne, og du lurer også deg selv.

Da er det man begynner å spørre seg: **Kan man holde sin sti fri for bevisst løgn ved å måtte bruke apparatur som ikke lenger er tilsvarende god nok?** Jeg håper at denne situasjonen er såpass forbi at man ikke lenger må regne med at yrkeshygienikere og de som har med sånne ting å gjøre må si til seg selv: «Ja, hva skal jeg nå gjøre?».

Jeg har en personlig opplevelse, og jeg kan snakke om det. Jeg har opplevd situasjoner hvor jeg måtte si: **«Det kan jeg ikke gjøre, det kan vi ikke gjøre, det har vi ikke utstyr til»**. Og det var naturligvis da en eller annen høyt oppe i et departement som ikke kjente forskjellen mellom strå og alminnelige spisepinner, men som skulle uttale seg om det og si: «Den kan du ikke gjøre, da». Hva skal man da gjøre når det hender? Gå til en statsråd og si at det ikke går an? Nei, det går virkelig ikke an, for hva ville de folk forstå?. Så man må altså da ta opp til diskusjon, nettopp når man er blitt organisert med ideelle mål som grunnlag: Hva kan man gjøre? Eksisterer det ennå at man får oppfordringer om å gjøre noe man vet man ikke kan etterkomme? Tar man da tid til å stille spørsmål, eller kan man si **bastant nei?**.

Historiske glimt fra yrkeshelse gjennom tidene

Man må også tenke på at dette må ikke skje. Og så får man innrette seg. Den gangen da vi holdt en forelesning om yrkeshygienikerne, hva de ville møte senere i livet, den gangen var vi i oppgangstider. Vi kunne regne med bevilgninger, og problemene ble jo da på alle grunnlag en del redusert. Men hvis man så tenkte over og spør seg: Hva skal vi egentlig vite? Hva må vi vite? Hva slags felleskultur må vi ha med oss i vårt arbeid? Så har jeg da nevnt en del ting, og de får jeg da ikke gjenta i detalj.

Men vi får da ta en liten titt på yrkessykdommer og yrkeshelse gjennom tiden. Forholdet er jo det at **yrkessykdommer har eksistert så lenge vi har hatt yrker**. Men måten disse tingene kunne behandles, eller eventuelt gjøres noe med, var forskjellig.

- **«Spekkfingre» og penicillin** Det er noe som heter «spekkfingre». Det er mulig at det ikke er et begrep i dag i det hele tatt, men det var en sykdom som var ganske utbredt, spesielt nordpå blant fiskerne. Det var en infeksjonssykdom, og det som var veldig kjedelig, en god del av disse «spekkfingrene» var dødelige inntil penicillin kom. Og den samme sykdommen som før var dødelig, forsvant med en sprøyte penicillin eller to i de første dagene etter den kom. Da kan man spørre seg: Hvordan er det i det hele tatt med yrkeshelsen? Hvordan er det med de sykdommene? Og hva vet vi om det gjennom tiden?.
- **Det gamle Egypt og følelsesløshet** Det er en eiendommelighet at **alle høykulturer er bygget opp med blod og tårer av andre**. I den tidsperioden i Egypts historie, som blir beundret av alle egyptere som alltid tenker på de tidlige egyptiske dynastiers høyt drevne kunst, alle disse menneskene var ganske enkelt blinde og helt ufølsomme, med unntak av kanalen som skulle arbeides med. Vi har den situasjon at det er visstnok et femte eller sjette dynasti som sitter ved makten. Fra den tiden finnes beskrivelser om arbeidskraften – det er beskrevet under hvilket forhold de arbeidet, hvor syke de var, hvor elendige de var. Det var disse menneskene som skapte all den prakt som en liten overklasse kunne nyte. Og det i virkeligheten føltes som om de var **komplett følelsesløse overfor sine medmennesker**. Det sies om en i et bestemt yrke at han lå og halvratnet i de forskjellige rommene han skulle være i. Og det sies andre at de ble både blinde og lammet. Hvis man ville gjøre noe med det, så sendte man vedkommende over til den grensen vi alle en gang må gå over. Dermed fikk man altså

en sans for høykultur samtidig med en absolutt likegyldighet moral og på annen måte overfor lidelsen denne høykulturens fremdrift skapte.

- **Middelalderens laug og «badepenger»** Det er klart at i det øyeblikket forskjellige yrker ikke lenger var i hendene på de såkalte storfamiliene, hvor alt ble gjort i en stor familie og alt dette for eget behov, var det naturligvis en masse yrkessykdommer til stede, men det var familieanliggender, og ingen brydde seg med det. Og siden så kommer da den tid hvor man har sammenslutninger, organisasjoner som kan spesialisere seg på et eller annet yrke. De lever av det. De vil være faglig utsatt for en lang rekke hjelpestoffer, de bruker saks og lignende, og de slutter seg sammen til det man på norsk, eller med et dansk ord, kaller **laug**. Og de er da også de første som settes i sving med forsøk på å beskytte seg ved å opprette en kasse. De innfører **«badepenger»**. Dette var en av restene man ga ganske enkelt til vedkommende, hans svend, ved siden av sin lønn, også et bestemt pengebeløp slik at han gikk på neste badested i byen. Det ble til og med kontrollert om han også brukte det.
- **Dusjen som misforståelse – Kobberindustrien i Tyskland** Jeg har selv sett hva det kan bety, og hvor lett det er at slike tiltak ikke blir forstått. På en tysk bedrift, som blant annet arbeidet med varm trekking av kobbertråd, innførte bedriften – mens jeg var der – en bestemmelse om at arbeiderne skulle få lov til å slutte en halvtime til tre kvarter før sirenesignalet for dagens slutt gikk, med bibehold av normale dagsrytmer. De skulle dusje og så videre, for **de så ut som indianere etter hver arbeidsdag**. Jeg sier de var brune som indianere. Jeg har sett disse folkene selv. Man måtte ha sett disse varme arbeidshallene hvor det dryppet, hvor damp ble trukket fast gjennom metallbakker, og siden til slutt til og med gjennom bitte små tre-diamanter. Alt var brunt av kobberdamper som hadde steget opp fra den smeltende kobbermasse i ovnene. Folkene gikk i skjorter, og når det ble veldig varmt tok de av seg skjortene. Og de skulle bare, de skulle vaske seg, og de skulle gå hjem rene.

Og hva skjer så? Så er det en av arbeiderne som dusjer. Og så kom han hjem ren, men kona, som ikke hadde fått beskjed om tiltaket, for over ham og begynte å skrike. Og hun grep visstnok også etter nærmeste kjøkkenutstyr med disse ord: **«Svin, din forbannet, har du nå skulket arbeid igjen? Du er jo helt ren!»**. Det var takken for så å si at man sa at dere må vaske dere for å unngå en lang rekke sykdommer og lignende. Altså, man kan ikke alltid regne med at folk er fornøyde med sånne tiltak. Dette hendte altså så sent som 1947, at mannen fikk kjeft fordi han hadde dusjet og kom hjem ren.

- **Salt, makt og Agricola** Etter hvert utviklet det seg i samtlige kulturer i Europa, og også i andre kulturer, en bevissthet om at noe måtte gjøres. Og det kom bestemmelser, det kom folk som interesserte seg spesielt for det. Man fikk en slags privat kasse, og dette hjalp en del.

Vi kan jo begynne for eksempel med gruveene. Det er et faktum at i overgangstiden mellom jernalderen og middelalderen var gruvedrift allerede i gang, og saltutvinning medførte store skader. Dette kan man finne på noen av de gamle skjelettene man har funnet. Salt var en viktig vare. Salt var det eneste konserveringsmiddelet for vinternæringen og lignende. Og denne holdningen har jo blitt stående hos de forskjellige generasjoner: at salt er noe for å bevare maten. Man sier at folk slåss i våre dager om gull, eller om andre ting, olje for eksempel. Men det var tider hvor kampen om saltet førte til langvarige kriger mellom de forskjellige folk. De som klarte å monopolisere saltet ved å stenge andre ute og besette de forskjellige

distriktene for seg selv, de hadde makten. For uten salt var det ikke mulig å konservere fisk eller kjøtt; det var en maktfaktor. Og der kom man da i den situasjonen at det ble til slutt så ille, fordi det dreide seg om tusenvis av mennesker, at man fikk direkte alvorlige sykdommer. Og man fikk folk som interesserte seg for det, som hadde tidens legeutdannelse. Det er en der som i den senere middelalder for første gang beskrev en lang rekke av disse sykdommene.

Det er **Agricola** – som han kalte seg med det fine navnet, fordi hans alminnelige familienavn (han var tysk) var bare "Bauer", det var ikke fint nok, og han kom fra bondestand, så han kalte seg Agricola. Denne navneforfengeligheten har vi jo sett også i våre dager, så det er ingen grunn til å rynke spesielt på nesen av det. Men denne Agricola var en skikkelig mann. Han var lege etter den tidens begrep, og han var alkymist, og han skrev en lengre avhandling som er den grunnleggende, **første beskrivelsen av yrkessykdommer**.

- **Ramazzini – spørsmålet om yrke** Det skulle gå et par århundrer før man fikk gjennombrudd i yrkeshygienisk tenkning og yrkeshygienisk oppfatning. Det var først med den italieneren, som er født i tiden og overgangen renessansen til barokken. Han er lege med hele sin sjel og et medmenneske i samme utstrekning. Han går til alle syke gratis. Og det første han har lært seg til å spørre om er ikke: «Er De syk?» – det åndsfattige spørsmålet man gjerne stiller i våre dager. Men det første spørsmålet var: **«Hvordan er du sur og hva gjør du?»**. Dette er **Ramazzinis gjennombrudd** – gjennom den uvitenheten som har eksistert, at man ikke konstaterer at vedkommende er syk. Og resultatet er da en meget omfattende bok, naturligvis også på latin, så at flest mulig skulle kunne forstå det. Ramazzini er renessansens mann, han er den første som tenker med mennesket, ikke i den medmenneskestilen som rådde i kirkesystemet og Europa, som gjorde det til en så enkel sak at man bare ba til en helgen og eventuelt ofret noen lus. Men han var en historie, at han gikk til den syke, han var der, han hørte på ham, han behandlet ham gratis, han skrev opp hva han hadde, og la der grunnen for den moderne yrkeshygienen. Han ser ganske tydelig relasjonen mellom en lang rekke stoffer. Han driver interessen så langt at han, siden han var bosatt både i Modena og i Padova som professor der, så å si omfavnet hele byen, hvert verksted, og kunne samle et enormt materiale.
- **Kvikksølv og Paracelsus** Dessuten levde han i en atmosfære hvor det var full anledning for ham å gå overalt. Han driver historien så langt at på grunn av et rykte om at det var en bestemt kirke der det hendte for ofte at folk, når de åpnet gravkjelleren i kirken og skjelettene lå der (slik at bedre folk ble begravet under kirken), og hvis man da begynte å rote, så kom dampen. Og de blir da «lunaktige», som han sier, rammet av sin sykdom, og å få de døde opp var også meget vanskelig, fordi de levde ikke lenger når de gikk ned.

Samtidig var han i den situasjon at han som professor i renessansetiden, med et meget estimert yrke, også kunne komme inn i all verdens forskjellige småstater som har spesielle yrkesgrupper, og dette beskriver han altså. Det finnes til og med en tolvbinds utgave av Ramazzinis arbeid. Dermed er vi altså kommet så langt at vi har bevis for at det kan være ting som fremkaller sykdommer hos mennesker. Men dermed er det slutt – det er ingen offentlig motstand mot eventuelle skader. Man ser behandlinger for spesielle sykdommer, men ingen reagerer i seg selv mot at «her må det gjøres noe». Man tar sykdommen til etterretning. Men det skal gå flere århundrer før det blir gjort noe.

Det er virkelig ganske hyggelig å vite at **kvikksølv** var kjent for å være giftig. Det ble naturligvis meget snart brukt som det eneste effektive middel mot **syfilis**, som nærmest var en folkesykdom. Og det sies i anvisninger fra leger at det anbefales at du som er lege overlater smøreprosessen av pasienten til andre. Resultatet av den «skjønne» anordningen var at de som ville leve, de forsøkte helst å spare så mye penger at de kunne holde seg med en person som smurte den syke, og så slapp de en behandlingsmetode. Metoden var medisinsk slett ikke så dårlig, en del overlevde, men dessverre dør også mange. Man visste altså om sånne ting. Man visste at kvikksølv var en historie man ikke måtte le med. Og det var bedre å få et par dukater mindre og la pasienten smøre seg selv, så fikk han seg en alvorlig kvikksølvforgiftning og ble eventuelt frisk.

Men i alle tilfeller visste man og benyttet dette forholdet at man har giftige substanser. Hvor lenge skulle dette egentlig gå før det kom i gang? Når det gjaldt kjemi, dukker det opp en meget farlig figur. Med de nåværende statsbegrepene ville vi vel si at han var østerriker. Det er en mann som satset på livet, på vin og gipsing, og en del andre skjønnheter som jo i direkte form ikke lenger finnes. Men det er altså **Philippus Aureolus Theophrastus Bombastus von Hohenheim, bedre kjent som Paracelsus**. Han kom fra en liten landsby nær den østerrikske grensen til Sveits. Han er samtidig lege, alkymist, og fagmann i bergverk.

- **Gruvedrift i Norge og Sverige – Amputasjoner og maktesløshet** Han var også spesialist i å forfekte sine meninger etter en halv liter rødvin med en lommelerke. Med det resultatet at en mann som spilte en meget stor rolle, endte i en «**virtuos duell**» – som det heter så vakkert i litteraturen – det vil si et fylleslag. Og dermed forsvinner han ut av sagaene, men ikke hans verk. Han etterlot seg noen beskrivelser om en lang rekke stoffer, og det at han kunne kombinere alkymi og bergkyndighet førte til at han blant annet interesserte seg spesielt for støv og for alt sprengningsarbeidet som fulgte med det.

Man fikk etter hvert bygget opp en kjemi og en analytisk kjemi i våre dagers mening rundt 1700. Og så er det på tide at det skjer noe. Hva skjedde så i første omgang, i hvert fall hvis vi holder oss til de tilfellene av sykdom i forbindelse med gruvedrift? Man vet at disse sykdommene som da oppsto i gruvene – **silikose, silikatose** og diverse andre støvsykdommer – er faktorer som får det offentlige til å komme inn også på helsefronten, spesielt i Norge og Sverige. Disse bergverkene var jo meget sjelden privateid, alt det edle metallet i berget havnet hos kongen. Og dermed kommer man i den situasjon at man må ha kongen med, og kongen ville ha sin del og ga de forskjellige privilegier.

I forbindelse med det kom det ikke bare alle de utenlandske bergarbeiderne som ble importert, fordi bergverk var ikke noe som nordmenn for så vidt hadde noen videre interesse av. Det kom også en beskjed sammen med privilegiet. Og i den beskjeden var det vedlagt bestemmelser om **amputasjonen av armer og ben**. Og det gikk mange armer og ben i de tider av fallende løse steiner inn i hodet. Den bestemmelsen spesifiserte hvor lenge amputasjonen skulle vare, og det ble angitt hva slags bedøvelse som skulle brukes, enten stram bånd eller hjemmebrent – jeg vet ikke hva det ble kalt i den tid, for alminnelig smertelindring. Men det er helt sikkert at de operative inngrepene som skjedde den gangen, innenfor rammen av en bestemt tid, var grusomme. **Man vet ikke om man skal gråte eller le.**

Det var jo et annet yrke også hvor det ble brukt en slags tidtaking for å kontrollere at tingene gikk raskt. Det var nemlig i tilfellene hvor vedkommende skulle opereres. Da skulle såret settes på, og når siste salme var ute, måtte man være ferdig med å operere. Og omtrent på samme tidspunkt var det noen personer som var betalt delvis for å preke to-tre timer. Det var naturligvis så absolutt forkastelig, for ingen mennesker kan trekke ut en tale i tre timer. Men her skulle det være i orden, her var tidsfristen, og kom ikke og operer etter de siste satsene. I hvert fall, som sagt, pasientene døde i alminnelighet likevel. Og dermed kan man jo si det var ingen skade skjedd, men man hadde gjort sitt ytterste for å forhindre det. Man hadde jo ingen teknikk, man hadde ingenting for å beskytte seg. Stigerne på disse stigen i de norske, svenske og andre gruvene, de var jo maktesløse mot en fallende stein, og de var maktesløse mot nedbrenningen av stål når de plutselig raste ned hele veien. Det er utrolig hvor lang tid det har gått i Europa inntil krutt ble brukt til fredelige formål. Ja, det var oppfunnet, så var det en korrekt måte å bruke det på, og armer og ben gikk på det, så var man også fornøyd med det.

Men man var altså da organisert. Man hadde lege, man hadde assisterende lege. Legen var trent opp i å tenke: Hvis den mannen er syk, så skal han behandles. Han har muligens fått for mye støv i seg, men det er ikke hans feil. Og la oss da være ærlige, hvor mange hundre år skulle det nemlig gå før dette standpunktet om bare det kurative, og ikke det forebyggende, var gjeldende også her i landet, over hele Europa?. Legen så sin plikt på disse arbeidsplassene ikke i å tenke på ventilasjon – hvordan skulle han også ha gjort det, han hadde nesten ikke mulighet til å gjøre noe – men legen skulle også tenke sånn. Det tok igjen et hundre år før det kom.

En kort pause og tilbakeblikk på barnearbeid

Her tas det en kort pause, og samtalen indikerer at Wülferts tildelte taletid er overskredet, men han fortsetter.

Vel, vi vet jo at det var en tid hvor barnearbeid i alle land og misbruk av barnas arbeidskraft og stor dødelighet var regelen i disse samfunnene. Der var det likegyldighet og mangel på motstand. Men etter at det gjentatte ganger hadde vært revolter, blant annet også her i Norge, fra forskjellige grupper på grunn av de rådende forholdene, så begynner det plutselig en helt ny periode. Man interesserer seg for barnearbeidet. Vi kommer da etter hvert opp til midten av forrige århundre. Nå gjelder det både misbruk av barn og arbeidsplassforholdene, og det resulterer da i at det offentlige blir gjenstand for utredninger. Og resultatet er at yrkeshygiene, og en yrkeshygienisk tankegang, blir nokså utbredt. Vi vet at situasjonen var til slutt i enkelte bedrifter, ikke bare i Norge, men jeg tar her Norge, fortvilet.

Fyrstikkpikenes streik og Betzy Kjelsberg

Og så skjer det som da må ses historisk sett som et **kraftig signal**: «**Nå går det ikke lenger!**». Man hadde allerede opprettet en del arbeidstilsynslignende organer. Hele prosedyren som var til stede ved fyrstikkproduksjonen med hvit fosfor – der hadde man allerede forskjellige forbud, men det nyttet lite.

Og så skjer det omkring 1889, en ting som jeg godt kan forstå må ha sjokkert det lille Kristiania: **Disse fyrstikkpikene som marsjerer**. De marsjerer bokstavelig talt. Det er det borgerlige Kristiania som plutselig ser seg konfrontert med et stort tog av mer eller mindre

skamferte piker. Piker som luktet av råttent kjøtt, piker som hadde bare halve kjeven. De hadde de tatt med til Kristiania på slutten av det forrige århundre, det århundret som innbilte seg at alt gikk mot bedre tider. Man hadde diktere som Bjørnson og så videre, og så marsjerer de i det lille, da rådende, forvrengte bildet for å marsjere med seg sine halvveis og trefjerdedels ødelagte arbeidskamerater, uten hatter her, uten deler som manglet der og andre ting. I virkeligheten har de alle visst om de forholdene, men det måtte til et **gjennombrudd, et demonstrativt gjennombrudd**. Bjørnson manglet naturligvis ikke i den saken. For det første var det virkelig noen som opprørte ham. Og for det andre så hadde han jo ikke visst, tror jeg det er sagt, at det i hans egen husstand var mennesker som sakte ble ødelagt. Blant disse syke pikene fantes det jenter som hadde legeskrekk. Den kontrollen man ville ha om situasjonen, den forsøkte de å unndra seg. Det gikk så langt at hvis det ryktes at de kom til krigen, så forsvant en del av dem før man stengte hoveddøren, fordi de var redd for at nå kom den mannen som sa: «Du har også fått fosfornekrose». Resultatet var meget stramme bestemmelser i 1890. Det er overgangstiden i Europa for en aktiv sosialisme og et aktivt sosialt engasjement. Og ut fra denne paraden, denne seks ukers streiken, vokser etter hvert et arbeidstilsyn frem, og det blir en hel ledende stab som tar seg av det.

I denne sammenheng er det absolutt på sin plass å med energi omtale ved navn en kvinnelig arbeidsinspektør. Da de nemlig forlangte, i tillegg til stortingsbeslutningen og de nye arbeidsinspektørene (det var to eller tre for hele Norge), at det også skulle være en kvinne. Denne kvinnen var **Betzy Kjelsberg**. Hun var ikke bare Betzy Kjelsberg, hun var ikke en aktivistisk kvinne, **hun var en hel institusjon**. Jeg har selv kjent henne da hun en gang kom til Stavanger, hvor jeg den gang var ved laboratoriet. Og så tok hun like så godt også en titt inn i laboratoriet, grundig og raskt, og begynte å belære oss hva vi egentlig skulle gjøre for å beskytte oss og andre. Betzy Kjelsberg var ikke til å spøke med i det hele tatt. Det var ikke den statsråd som ikke tidvis skalv når han så henne, fordi han ville helst unngå en skjennepreken. Men det er fra henne og fra hennes tid at det skjer en kolossal aktivisering.

Det var nok med en hendelse. Jeg har selv opplevd henne, ikke som en synder [en som fikk kjeft], men bare som tilskuer ved et besøk hvor hun fortalte om sin opplevelse nordpå. Det var anleggsarbeidere der. Hver dag kom Kjelsberg, og så sier hun til henne: «Ja, hvordan står det til her?» «Ja,» sier kokken, «de to som vi hadde der på brakken er jo ikke så ille, men vi har jo mat og sånn.» «Risper ikke varme?» med alle disse mannfolkene. «Betzy Kjelsberg, mannfolk – hva er det dere mest gratulerer? Hvordan kan man legge med alle ting der?» «Dette tar jeg!» var det selvfølgelig svaret. Hun sa at dette er siste gang det har skjedd, og så går hun og skjeller ut over ingeniøren og innberetter hele affæren til stor frukt [resultat]. Dermed skjedde det. **Hun var en institusjon helt til sin siste dag, og hun gjorde virkelig mye godt**. Det var det første signalet til at nå begynner det å skje også her i Norge. Og Norge var slett ikke det verste av de europeiske landene, allerede den gang.

Avslutning: En moralsk forpliktelse

Som sagt, yrkeshygienen krever en viss moral som du ikke lar kjøpe. Det å tenke på medmennesker, uansett familiestatus, er avgjørende. Og når man så danner en organisasjon som dere nå har gjort – som en yrkeshygienisk organisasjon – så vær klar over: **Det krever dere**. Dere må være klar over at det krever mye. Jeg har hatt mange bitre stunder i de årene hvor vi bygde opp, fordi jeg selv hadde følelsen av at det slett ikke i alle forhold gikk tingene som de skulle. En gang kan også en manns og en kvinnes arbeidskraft være slik at man ikke lenger reagerer som ønsket på mennesker. Det er ikke det samme som det jeg har sagt for 27 år siden, men jeg har med øyeblikket eldre tanker. Man kan ikke gjøre noe ved det. Man kan

bare appellere til de andre: «**Vær klar over at du står i en særstilling moralsk, som tjener i kampen mot farer.**».